

AMERIKA VA O'ZBEK LATIFALARINING MADANIY FARQLARI VA LATIFALARNING JANR TABIATI

Mardonov Maxmud Sobir o'g'li, Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti tadqiqotchisi

CULTURAL DIFFERENCES OF AMERICAN AND UZBEK ANECDOTES AND THE GENRE NATURE OF ANECDOTES

Mardonov Makhmud Sobir o'g'li, researcher, Navoi State University of mining and technology

КУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ АМЕРИКАНСКИХ И УЗБЕКСКИХ АНЕКДОТОВ И ЖАНРОВЫЙ ХАРАКТЕР АНЕКДОТОВ

Мардонов Махмуд Собир оглы, исследователь Навоийского государственного горно-технологического университета

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amerika va O'zbek latifalarining madaniy farqlari hamda latifalarning janr tabiati tahlil qilinadi. Har ikki xalqning latifalarida aks etgan mentalitet, tarixiy va ijtimoiy omillar, latifalarning kulgi uslublari, obrazlar tizimi va funksional xususiyatlari qiyosiy o'rganiladi. Shuningdek, latifalarning jamiyatdagi o'rni va ularning kommunikativ hamda didaktik vazifalari ham yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Amerika latifalari, O'zbek latifalari, madaniy farqlar, xalq og'zaki ijodi, janr tabiati, kulgi, mentalitet, kommunikativ funksiya, ijtimoiy omillar, yumoristik uslublari.

Abstract: This article analyzes the cultural differences of American and Uzbek anecdotes and the genre nature of anecdotes. The mentality, historical and social factors reflected in the anecdotes of both peoples, the methods of laughter of anecdotes, the system of images and functional features are studied in a comparative way. The place of anecdotes in society and their communicative and didactic functions are also highlighted.

Keywords: American anecdotes, Uzbek anecdotes, cultural differences, folk oral creativity, genre nature, laughter, mentality, communicative function, social factors, humorous styles.

Аннотация: В этой статье будут проанализированы культурные различия между американскими и узбекскими анекдотами, а также жанровый характер анекдотов. Сравнительно изучаются менталитет, исторические и социальные факторы, отраженные в анекдотах обоих народов, способы смеха анекдотов, система образов и функциональные особенности. Также будет освещена роль анекдотов в обществе и их коммуникативные и дидактические функции.

Ключевые слова: американские анекдоты, узбекские анекдоты, культурные различия, устное народное творчество, жанровый характер, смех, менталитет, коммуникативная функция, социальные факторы, юмористические стили.

KIRISH. Xalq orasida keng iste'molda bo'lgan, faol jonli ijroda yashovchan kichik hajmli og'zaki nasriy hikoyalardan biri latifalar syujetida tasvirlangan voqealarning komik holat yaratishga qaratilganligi, bosh qahramonning kulgi qo'zg'ovchi harakatlar sodir etishi va hozirjavobligida yumor aralash nutq mavjudligi bilan folklorning boshqa janrlaridan ajralib turadi.

Insoniyat tarixida kulgi kishilarning kayfiyatini ko'tarish, odamlar o'rtasida madaniy muhitni shakllantirishga xizmat qilib kelgan. Shu bois dunyo folklorshunoslik ilmida kulgi bilan bog'liq folklor janrlarini tadqiq etish, ularning spesifik xossalari, janr tabiati, badiiy jozibadorligini o'rganishga qiziqish kuchaygan. Kulgi qo'zg'ovchi folklor janrlarini tadqiq etish ajdodlarimizning badiiy-estetik qarashlari, poetik tafakkurning tadrijiy

<https://orcid.org/0009-0003-6812-6160>

e-mail:

mmaxmud1992@gmail.com

takomilini aniqlashga xizmat qiladi. Zero, Har qanday xalqning milliy o'zligi, ma'naviy qiyofasi uning tafakkur tarzi vositasida belgilanadi. Globallashuv jarayoni keskinlashib borayotgan ayni damda Amerika va o'zbek xalqlari hazillarini tipologik tadqiq etish Yangi O'zbekiston yoshlarining ma'naviy kamoloti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, okean orti xalqlari madaniyati bilan o'zbek madaniyati qiyosi orqali xalqlarimizning badiiy, estetik, madaniy qarashlari borasida aniqroq xulosalarga kelish imkoni yaratiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. G'arb olimlari yumor va kulgini ijtimoiy hodisa sifatida baholaydilar. Kulgining ijtimoiyligi yuzasidan tadqiqotlari bilan tanilgan I.Gofman kulgili vaziyat yaratishga xizmat qiladigan muhim vosita sifatida freymlarni keltiradi¹. XX va XXI asr karikaturalarini tadqiq etgan rus olimi S.S.Melnikov freymlarning o'ziga xos jihatlariga ko'ra tasnifotini yaratadi². Rus olimasi N.A.Orlovaning yozishicha, "Kulgi hazilning barcha shakllari ichida eng murakkabi va falsafiyidir. Kulgining axloqiy mazmuni folklorida ifodalangan xalq qadriyatlarini tizimiga yaqin"³. Olima kulgiga xalqchilik nuqtayi nazaridan yondashganligi sabablimi, har qalay uni xalq qadriyatlariga yaqin deb ta'kidlaydi. Aslida kulgi o'zi qadriyatdir. O'zbek folklorshunos G'.Xolbutayevning askiya janriga bag'ishlangan tadqiqotida N.A.Orlovaga nisbatan ancha haqiqatga yaqin mulohazalarni uchratamiz. Jumladan olim: "Badiiy tafakkurning hajviy turi ibtidoiy mifologik ongning shaxsiy vorisi va ajdodlarimizning kulgi bilan bog'liq dunyoqarashi, badiiy-estetik qarashlari sifatida ahamiyatlidir. Kulgi qadriyatlar tizimiga yaqin hodisa emas, balki qadriyatdir.

O'zbek hazillarini askiya janriga daxldorligi yuzasidan tekshirgan G'.Xolbutayev esa hazil mezonlarini aniqlaydi. Uning yozishicha, "Hazilning

o'ziga xos mezonlar asosida farqlash mumkin: a)ijro etilishiga ko'ra, b)obyektga ko'ra, v)kayfiyat hosil qilishiga ko'ra, g)milliy mansubiyat yoki hududiy xarakterga xos hazillar, d)insonning tabiiy nuqsonlari asosidagi hazillar"⁴. G'.Xolbutayev tomonidan qayd etilgan belgilarni Amerika xalqlari kulgi va hazillarida ham uchratish mumkin. Hazillarning qaysi xalq bo'lishidan qat'i nazar kulgi vositasini tanqid yoki kayfiyat ko'tarish maqsadida qo'llaniladi.

O'zbek magik marosimlar folklorida kulgi borasida mulohazalar yuritgan folklorshunos O.Qayumov kulgi ibtidosini qadimiy magik tasavvurlarga aloqadorligini qayd etadi⁵. Olimning fikricha, kulgi aslida magik mohiyat kasb etib, miriqib, (qotib-qotib) kulgan kishi ekstaz holatga tushadi. Ayni shu nazariy qarashga uyg'un fikrlarni V.Ya.Proppning kulgi magiyasi bilan bog'liq xulosalarida, folklorshunos K.Imomovning latifada kulgi masalasidagi xulosalarida ham kuzatamiz. Buxoro folklorining yirik tadqiqotchilaridan biri taniqli folklorshunos O.Safarov: "O'zbek xalq latifalari favqulodda boshlanishi va favqulodda naql etilishi bilan e'tiborni tortadi. Ularning asosida yengil mutoyiba va o'tkir hajv yotadi. Ular hajman muxtasar, mazmunan ixcham bo'ladi. Asosan, bir yoki ikki-uch epizoddan tashkil topadi. Yakka ijroda aytiladi. Xalq hajviyoti va mayin yumorga asoslangan latifalarda hayot haqiqati uydirma, so'z o'yini, kinoya va qochirimlar vositasida aks ettiriladi. Latifalar yechimida satira va yumor hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yechim tasodifan ko'tarilgan kulgu-qahqaha yoki so'z o'yiniga asoslanadi. So'z o'yini latifa kulminatsiyasini tashkil etadi.

AQSH olimlari hazil masalasida bir talay izlanishlar olib borganlar. Jumladan, Purdu universiteti professori Viktor Raskin "Hazilning semantik nazariyasi"ga doir tadqiqotida hajvning lisoniy manbalari borasida fikr yuritadi. V.Raskin hazilning verbal shakliga quyidagicha tavsif beradi:

¹ Говман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта.— Москва, Институт социологии РАН.2003. — С.42.

² Мельников С.С. Политический юмор как форма рефлексии в Российском обществе. Дисс. на учен. степен. кандидат социол. наук.— Москва, 2017. — С.30.

³ Орлова Н.А. Поэтика комического в прозе С. Довлатова: семиотические механизмы и фольклорная парадигма. Автореф. дисс. учен. степен. канд. филол. наук. — Майкоп, 2010. — С.6.

⁴ Холбутаев Ф.О. Аския ва хазилнинг уйғунлиги ва уларнинг ўзига хос томонлари // International journal of discourse on innovation, integration and education, Vol. 2 No. 2 (2021): Vol. 2 Issue 2, 2021 Article Published: Feb 18, 2021 — P. 230-232.

⁵ Kayumov O. Rimp in the uzbek shamanistic songs/3.Asia pacific international congress on contemporary. Studies full text book-contents. — Seoul, South Korea, 2020. — P.76–81.

“Har qanday hajv real va noreal vaziyatda maydonga keladi. Odatda bunday vaziyatlar: 1.Haqiqiy va soxta; 2.Kutilgan va kutilmagan, xayolga kelmagan voqea; 3.Haqiqatga yaqin, bo‘lishi mumkin bo‘lgan, ammo aql bovar qilmaydigan voqealardir. Bu yerda insonning dunyoqarashi va dunyoni his qilishi bilan bog‘liq binar kategoriya mavjud.

Markaziy Osiyoda joylashgan O‘zbekiston o‘zining boy madaniy merosi bilan shakllangan o‘ziga xos hazil brendiga ega. O‘zbek latifalari situatsion komediyaga, kulgili hikoya qilishga tayangan holda nozik va muloyim tabiati bilan ajralib turadi. Hikoyalar va dialoglar ichiga singdirilgan bu hazillar o‘zbek yumoristlarining hikoya qilish mahoratini namoyish etadi. O‘zbek madaniyatida latifani yetkazib berish ham xuddi kulgu qo‘zg‘atish kabi muhim bo‘lib, hazilni jozibali hikoyaga aylantirish san‘ati hisoblanadi. Bundan tashqari, O‘zbekistondagi madaniy muhitda hazildan foydalanish jarayonida keskin o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Ko‘pgina qiziqchilarning teleko‘rsatuvlarida xalq latifalari mohiyatidan ijodiy foydalanish, xalq komediyasining vizualizatsiyalashuvi, video va sahnaviy talqinini yaratish tendensiyasini maydonga keltirdi.

XULOSA. Ushbu tadqiqot kulgi iboralari asosidagi mavzular, tuzilmalar va madaniy nyuanslarni ochib beradi. Har bir kontekstdagi hazil tabiatini o‘rganib chiqsak, biz kulgi qo‘zg‘ash uslublarini shakllantiruvchi madaniy omillarni chuqurroq tushunishimiz mumkin. Siyosat, etnik va ijtimoiy masalalar – Amerika hazillarida o‘rganiladigan mavzular bo‘lgani kabi, o‘zbek hazillarida asosiy o‘rinni kundalik hayotiy vaziyatlari, ijtimoiy munosabatlar va an‘anaviy urf-odatlar egallaydi. Amerika va o‘zbek hazillari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni o‘rganish hazilning turli madaniyatlarda qanday namoyon bo‘lishi usullarini ko‘rsatib beradi.

Amerika hazillarining tabiati. Amerikaliklar hazili ko‘pincha o‘zining to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’noda ifodalanishi, kinoya va so‘z o‘yinlari bilan ajralib turadi. Istehzo va o‘z-o‘zini kamsitish keng tarqalgan bo‘lib, asosiy e’tibor hokimiyat arboblari, ijtimoiy me’yorlar va stereotiplarni masxara qilishga qaratilgan bo‘ladi.

Amerika hazillaridagi mavzular. Amerikaliklar hazillari mamlakatning rang-barang tabiatini aks ettiruvchi keng ko‘lamli mavzularni qamrab oladi. Umumiy mavzularga siyosat, etnik kelib chiqish, gender va ijtimoiy masalalar kiradi.

Siyosiy hazillar ko‘pincha siyosatchilarni, hukumat siyosatini va dolzarb voqealarni kinoya qiladi. Etnik hazil, ba’zida ziddiyatli bo‘lsa-da, stereotiplarga qarshi turish va kulgi orqali inklyuzivlikni targ‘ib qilish uchun ishlatiladi. Genderga asoslangan hazil ko‘pincha munosabatlarning murakkabligini va ijtimoiy umidlarni o‘rganadi. Bundan tashqari, so‘z o‘yini va so‘z o‘yinlari amerikalik hazillarda mashhur bo‘lib, ularda asosiy e’tibor lingvistik manipulyasiyaga qaratilgan.

O‘zbek hazillarining tabiati. Markaziy Osiyoda joylashgan O‘zbekiston o‘zining madaniy an‘analari va tarixiy sharoitlaridan kelib chiqqan holda o‘ziga xos hazil-mutoyibalariga ega. O‘zbek hazillari ko‘pincha so‘z o‘yinlari, askiya, latifalar va xalq ertaklarini o‘z ichiga oladi. Ular vaziyatli komediya va qiziqarli hikoyalarga tayanadigan nozik va yumshoq hazillari bilan mashhur. O‘zbek madaniyatida hazillar hikoya qilish mahoratiga urg‘u beradi, chunki hazil elementi ko‘pincha hikoya yoki dialog ichiga joylashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта.— Москва, Институт социологии РАН.2003. – С.42.
2. Мельников С.С. Политический юмор как форма рефлексии в Российском обществе. Дисс. на учен степен. кандидат социол. наук.— Москва, 2017. – С.30.
3. Орлова Н.А. Поэтика комического в прозе С.Довлатова: семиотические механизмы и фольклорная парадигма. Автореф. дисс.учен. степен.канд.филол.наук. – Майкоп, 2010.—С.6.
4. Холбутаев F.O. Аския ва ҳазилнинг уйғунлиги ва уларнинг ўзига хос томонлари // International journal of discourse on innovation, integration and education, Vol. 2 No. 2 (2021): Vol. 2 Issue 2, 2021 Article Published: Feb 18, 2021 – P. 230-232.
5. Kayumov O. Rimp in the uzbek shamanistic songs/3. Asia pacific international congress on contempora ry. Studies full text book-contents. – Seoul, South Korea, 2020. – P.76–8